

FATABUREN 1972

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1972

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz ·

Sam Owen Jansson · Skans Torsten Nilsson

Layout: Torsten Stääf

Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1972

ISBN 91 7108 057 0

Omslagets färgplansch återger Julius Kronbergs porträtt av Artur Hazelius.
Det är i Nordiska museets ägo.

Under krisår och krigsår

Skansen i Stockholmsutställningens år

I slutet av maj 1930 tillkom med anledning av Stockholmsutställningens öppnande en tidningsartikel »Skansen – det växande friluftsmuseet», som distribuerades till den svenska landsortspressen. En reklamartikel – naturligtvis! Men samtida vittnesbörd är dock säkrare än en mer än 40-årig minnesbild. Den får därför här till stora delar lämna texten till under rubriken ovan.

Min artikel var avsedd att påminna om att det i Stockholm fanns mer än Utställningen att se. En vid samma tid utsläppt affisch inpräntade i huvud-

stadens besökarskaror: »Den som icke sett Skansen har icke sett Stockholm». Och starkare än någon affisch, hur färgglad som helst, påminde friluftsmuseet självt om den saken, där det låg mitt emot Stockholmsutställningen på andra sidan Djurgårdsbrunnsviken. Det var som en tävlan mellan Norra och Södra Djurgården om vem som här kunde bjuda på det ståtligaste skådespelet. Lika mångskiftande som färgerna var på utställningens byggnader och flaggor var nyanserna i Skansenhöjdernas grönska, åstadkomna av en nyutslagen vår och en sär egen blandad vegetation.

Var på sin sida representerade

1. Stockholmsutställningen 1930 på norra sidan om Djurgårdsbrunnsviken och södra Djurgården med Skansen på andra sidan. En tillfällig gångbro förenade den nya funktionalismen med den gamla kulturtraditionen. Foto Pressens Bild.

2. Skogaholms herr-
gård från Närke
under uppförande
på Skansen 1930.

Stockholmsutställningen och Skansen funktionalism resp. tradition. Varandras motsatser var de dock inte i alla stycken. Jag saxar ur min artikel 1930: »Friluftsmuseet ger det historiska perspektivet, det åskådliggör seklernas kulturutveckling, det visar bilder av bostadsskick och heminredning med rötter i urgammal forntid. Och mycket av det som utställningen nu anger som ultramodernt återfinner vi i Skansens stugor. Ty praktisk syn och säker stilkänsla förlänade ofta bondehemmet och dess bohag en god funktionalism, som senare tiders smakförskämning tog död på, och som modern arkitektur nu åter låtit komma till heders.»

Men framför allt ville tidningsartikeln slå fast, att fastän Skansen var ett monument över en förgången tid,

så tillhörde den ingalunda själv det förflytna. Ett rastlöst arbete pågick vid denna tid däruppe. Skogaholms gamla herrgård, hitflyttad från Närke, var under uppförande. Grunden var lagd och snart skulle väggarna vara resta.

En annan del av Skansen var avsedd att bli huvudstadens speciella »hembygdsgrd». Den moderna bebyggelsen vältrade sig redan vid denna tid alltmer över de sista resterna av äldre perioder i Stockholms bebyggelsehistoria. Flera av de gamla byggnader som under hösten och vintern nedtagits höll nu på att uppföras. Stockholmskvarterets fullbordan kom dock att dröja. Men ett annat stort byggnadsföretag stod inför sin fullbordan: Moragården som med en särskild Dalarnas dag, Skansens första

3. Invigningen av Moragården den 15 juni 1930. Prins Carl håller invigningstalet, vid sidan om honom prins Carl-Johan, som var hertig av Dalarna, och museets styresman Andreas Lindblom. I bakgrunden Mora hembygdskör med sin ledare rektor Janne Romson. Foto Dagens Nyheter.

landskapsdag, invigdes i juni 1930.

Moragården var under utställnings-sommaren Skansens främsta sevärdhet. Naturen kring gården hade också nyskapats. Genom starka uthuggningar i en alltför tät vegetation hade man fått både en solig björkhage och en frodig betesmark. Och »hemmets jord» hade blivit högst påtaglig. Hela den stora gårdsplanen hade nämligen beklättts med grästorvor som hämtats uppe från Mora. Liksom arkitekterna på andra sidan Djurgårdsbrunnsviken hade man alltså också på Skansen skickligt utnyttjat allt det ymniga överflöd som en givmild Djurgårds-natur har att bjuda på. Det gällde även Skogaholmsanläggningen och Stockholmskvarteret, båda med hänföra-
ande utsikter åt var sitt håll.

Det året nådde Skansen för första

gången upp till mer än en miljon besökare. I den nämnda tidningsartikeln framhölls också som avslutning betydelsen av publiksiffrorna: »Ett museum utan besökare är så småningom utlämnat till andlig och ekonomisk död». En jämförelse gjordes med det danska Frilandsmuseet i Lyngby vid Köpenhamn i dess dåvarande utformning. Här hade de yttre anordningarna gjorts för små. Artur Hazelius tänkte stort i allt, det var dyrt i början men hade framtiden för sig. Artikeln slutar: »Det är inte blott i musealt hänseende som Skansen har traditioner som förpliktar. Hazelius förstod konsten att locka med bröd och skådespel och att inte låta allmänheten glömma, att Skansen existerade. I det avseendet ser Skansen inte tillbaka utan framåt».

Den sista meningen var helt tidsbestämd. Den hade inte kunnat skrivas ett och ett halvt år tidigare. Då varade visserligen ännu »Sveriges andra storhetstid» om också på upphållningen. Stockholmsutställningen var dess sista gälla hurrarop. Men på Skansen rådde krisår sedan länge. Den kulturhistoriska avdelningens utvidgning hade av ekonomiska skäl stagnerat trots de vidlyftiga planer härför som utarbetats. Detta var naturligtvis mindre märkbart för allmänheten. Men vad som märktes desto mer var förslumningen, nedslitningen och framför allt efterblivenheten ifråga om attraktioner, bekvämlighetsanordningar och Skansens djur. Efter första världskriget hade folk åter börjat resa i utlandet och fått tillfälle till jämförelser.

Men nu hade vinden vänt. Vad som inträffat var att Andreas Lindblom, tidigare professor i konsthistoria vid Stockholms högskola, den 1 januari 1929 blivit styresman för Nordiska museet och Skansen. Därmed började en ny och framgångsrik period i institutionens historia, vars begynnelseskede för Skansens del ovan antytts. Det första året var dock oturamt, det var ett sådant regnår, om vilket man sa, att sommaren inträffat på en enda viss dag. De välbehövliga inkomsterna för Skansen regnade bort. Lindblom berättar i »Utsikt från Skansen» (1954), att han och hans hustru ofta stod nere vid dansbanan, räknade paren och beräknade dagsinkomsten. Sådana var alltså kulturminnesvårdens resurser för en institution av rikskaraktär 1929! Enda möjligheten för den nye chefen var att följa Artur Hazelius i spåren som den

store tiggaren. Underligt måste det ha känts för honom att samtidigt – såsom han omtalar i sina minnen – av en av Skansens forna tjänstemän, därtill nu ekonomichefens maka, bli gratulerad till att ha kommit till ett dukat bord. Dit hade han istället under kris- och krigsår en svår väg att vandra. Men det samlade lysande resultatet bör ha varit ett plåster på de enskilda mödornas skavsår. Det skall tilläggas, att krisårens negativa ekonomiska verkningar fick för Skansen ett positivt resultat genom de omfattande beredskapsarbeten som där med statliga anslag kunde igångsättas.

Vad som ernåddes under de första tio åren finns redovisat i »Trettioalets Skansen. Utveckling och omdaning under decenniet 1929–1939». Det var en diger skrift, författad av styresmannens närmaste medarbetare, som tillägnades honom på hans 50-årsdag. Här framhålles avslutningsvis: »Det är emellertid inte endast till Stockholmskvarteret som det har varit nödvändigt att skaffa medel från annat håll än de ordinarie inkomsterna på entréer etc. I själva verket har icke uppförandet av någon av de kulturhistoriska byggnaderna på Skansen under dessa tio år finansierats på annat sätt.» Och redan förordet summerar: »Den som vill göra sig mödan att tänka efter vad Skansen på det senaste årtiondet vunnit ifråga om kulturminnesmärken och anordningar för djurens trivsel samt som rekreatiionsplats med fester, musikliv och kulturella förströelser skall då säkert finna att mycket som redan står för medvetandet som välrotad Skansenmiljö hör till de senaste årens landvinningar.»

4. Sven Lilja leder
allsången på Skan-
sen. Foto 1938.

Sveriges första museilektorat

I »Trettioalets Skansen» berättas också om Skansen som folkpark och festplats och om de nya inslag som tillkom vid denna tid. Musiken hade av gammalt spelat en stor roll för underhållningen med Flottans musikår som främsta tillgång. Nu kom också ett samarbete med Konsertföreningen, som gav större utrymme åt stråkmusiken. Sångkörer har alltid hört till Skansens program, men ett nytt inslag från och med 1935 var allsången. Den bidrog i hög grad till att öka Skansens besökarantal och

den fick därtill landsomfattande efterföljd.

På Skansen förekom sedan länge även andra arrangemang, om också dessa redan av utrymmesskäl ej kunde samla sådana publikmassor som musik och sång. Denna del av Skansens program var sedan 1925 och några år framåt inordnad under den tunga rubriken »Avdelningen för folk-livsframställningar och levande folk-konst» med Ernst Klein som ledare. Här förekom i riklig mängd folk-musik, folkdanser och landsmålsbe-rättande men också demonstrationer

av gammalt hantverk och lantliga sysslor. Underhållningen hade fått en starkare pedagogisk inriktning än tidigare. Detsamma gällde den årliga stora vårfesten som sedan 1924 stått under Kleins ledning. Under en följd av år utfördes vid denna noggranna rekonstruktioner av historiska händelser, äldre militära övningar och folkliga sedvänjor med anknytning till olika landskap. Ambitionen var stor, allt skulle i detalj vara riktigt – det blev dyrbart. En gedigen underhållning med dåligt ekonomiskt resultat. Vårfesten avskaffades också av den nye styresmannen. Motiveringen, som tyvärr var alltför sann, har Andreas Lindblom lämnat i »Utsikt från Skansen»: »Tar man i beräkning den tid och kraft som förberedelserna krävde och hur de särskilt på våren verkade störande på nödvändiga arbeten visade sig det hela – liksom säkert långt tidigare – vara en dålig affär». Men en vinst medförde i varje fall vårfesterna, fastän den ej syntes i några kassaböcker: studenter från Stockholms högskola medverkade som gratisaktörer och här vann Skansen säkert för framtiden många vänner och gynnare. Vi som medverkade i vårfesterna hade onekligen mycket roligt, ibland kanske roligare än åskådarna.

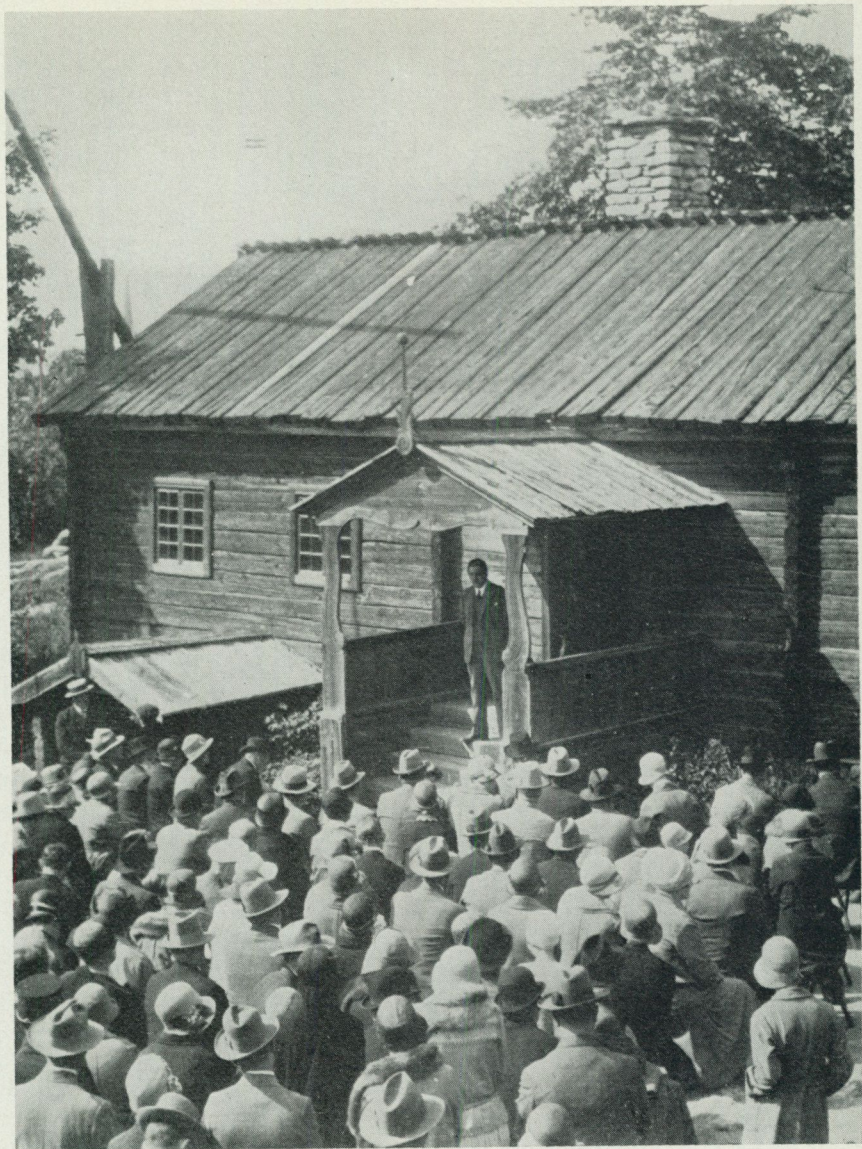
Det kan också sägas att genom vårfesterna spreds kulturhistoriskt vetande till kretsar som ett museum annars aldrig når. Här fick Ernst Klein utlopp för sin stora talang som pedagog. Samtidigt med att Andreas Lindblom tillträdde chefskapet för museet 1929 pensionerades N. E. Hammarstedt. Sigurd Erixon lämnade Skansen och blev även formellt – reellt hade han varit det länge – föreståndare för

allmogeavdelningen. Arbetet på Skansen omorganiserades bl. a. genom inrättandet av ett ritkontor, och i samband därmed fick Klein liksom författaren sitt arbete förlagt till museet, en förändring som vi båda hälsade med stor tillfredsställelse. Ernst Klein utsågs till museilektor och fick alltså bli pedagog på heltid. Därmed hade Sverige 1929 fått sitt första museilektorat, en befattning som nu anses oundgänglig vid varje större museum.

Ernst Kleins egen verksamhet blev tyvärr kort. Redan 1934 tvingade ohälsa honom till att tidvis ta sjukledighet. Tre år senare var han borta. Men den inriktning han under sina få aktiva år gav museets undervisningsavdelning har blivit bestående och mönsterbildande. En regelbunden undervisningsverksamhet kom till stånd i museet och på Skansen. I samarbete med Stockholms arbetarförening anordnades olika föreläsningsserier med ämnen ur svensk kulturhistoria och med museets tjänstemän som föreläsare. För Arbetarnas bildningsförbund ingångsattes studiecirklar kring ämnen som »Allmogens materiella kulturhistoria», »Svenska allmogens samfundsliv», »Drag ur Stockholms kulturhistoria», »Möbelstilarnas historia». I samarbete med Folkuniversitetetsföreningen anordnades sommaren 1932 en tre veckors lång studiekurs i »Svensk folklivskunskap» som med likartat tema upprepades under flera senare somrar.

Från början närmast tänkta som ett experiment anordnade Klein på museet ett par utställningar särskilt avsedda för skolundervisningen och upplagda så att de kunde infogas i folkskolans undervisningsschema. Av-

Sigfrid Svensson:
Under krisår
och krigsår

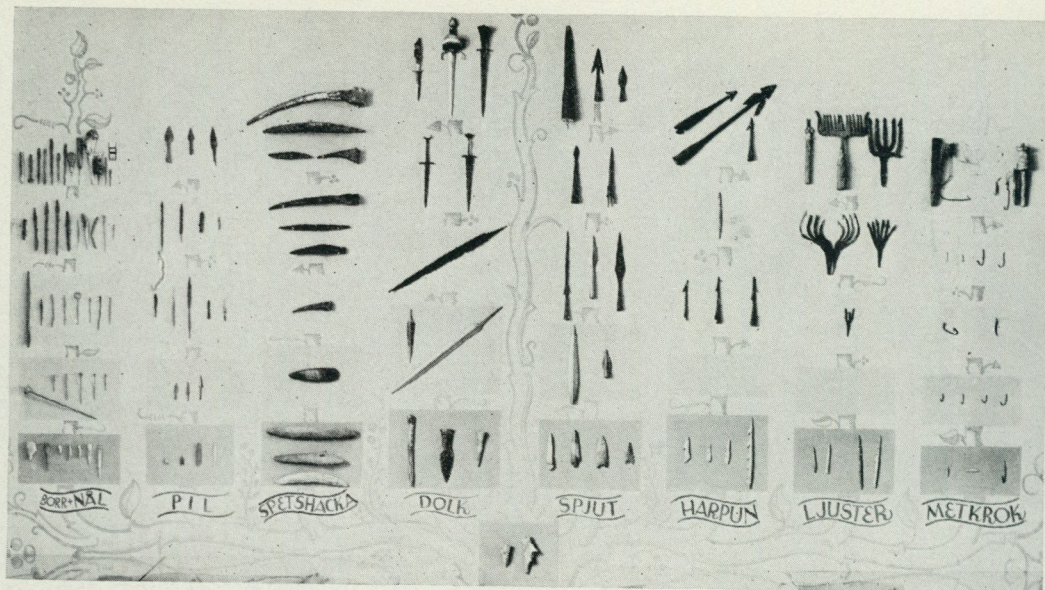

5. Ernst Klein talar
från förstuvisten
i Älvrosgården på
Skansen.

sikten var att ge lärarna erfarenhet för att de i fortsättningen själva skulle kunna sköta museidemonstrationer. Undervisningsavdelningen skulle själv inte ensam räkna till för de regelbundna museibesök från Stockholms

alla folkskolor som man satt upp som ett framtidsmål.

Den första utställningen var »Från Linnés och Lovisa Ulrikas tid» och hade möjliggjorts i samarbete med Livrustkammaren, Nationalmuseum

6. Grupp I »Sticka«
i utställningen
»Från sten till stål«
1931. Grupperna
var ordnade som
stamträd med »ur-
formen» vid roten
och senare utveck-
lingsformer på gre-
narna högre upp.

och Statens historiska museum. Från skolböckernas bilder kända ting såg besökarna här i original. Klein inledde med att anordna demonstrationer för lärargrupper och hade också utarbetat en instruktiv vägledning. Året därpå, det var 1931, följde en liknande utställning med rubriken »Från sten till stål» som med många föremål i enkla anordningar åskådliggjorde olika redskaps utformning från forntid till nutid, fig. 6. Att visa på kontinuiteten i utvecklingen var ett tacksamt demonstrationsämne.

Jämfört med vad som förekommer i nutiden var Ernst Kleins utställningar tekniskt anspråkslösa och billiga. Deras slagkraft låg i de märkliga föremål som visades och den suggestiva förmåga med vilken de demonstrerades av museilektorn. De nämnda två utställningarna besöktes av ca 14 000 skolbarn i klasser under lärares ledning och torde i betydande

grad ha bidragit till museipedagogikens utveckling.

Det framtida samarbetet mellan Stockholms folkskolor och museet förbereddes också genom att museilektorn tillsammans med olika lärare utarbetade och för folkskoleklasser höll lektioner i museet i anslutning till den av klassen lästa årskursen. Helt genomförd blev dock det regelbundna samarbetet med Stockholms folkskolor först 1938. Obligatoriska museibesök infördes då i nära anslutning till undervisningen i historia.

Något nytt i Stockholms museivärld var det samarbete mellan olika museer som Ernst Klein fick till stånd för de ovannämnda båda utställningarna liksom också för utställningen »Barnets värld genom två århundraden». Men säkerligen hade Kleins initiativ också gett uppslaget till det samgående mellan huvudstadens museer, bibliotek och arkiv som låg

bakom den stora Gustav II Adolfs-utställningen i Nordiska museet 1932. I samarbete med Stockholms folkskolledirektion utnyttjades även denna utställning intensivt för skolbesök.

Den stod kvar under vintern och blev möjlig för kvällsbesök genom att elektriskt ljus då höll på att installeras i museibyggnaden i dess helhet. Det kunde ske genom en donation 1931 av AB Stockholms bryggerier. Det är svårt att i nutiden föreställa sig vilken utomordentlig betydelse denna modernisering hade även för det dagliga arbetet i museet, där förut framtagandet av föremål i de väldiga mörka magasinerna hade fått ske med hjälp av handlyktor. Installeringen möjliggjorde också anordnandet 1934 av det stora och vackra dräktgalleriet, som blivit förebildligt även för andra museer.

Innan Ernst Klein 1921 anställdes vid Nordiska museet hade han varit både folkhögskollärare och tidningsman, yrken väl lämpade för en museilektors utbildningsväg. Även i sin nya tjänst verkade Klein som publicist: ett stort antal tidningsartiklar om Nordiska museet och Skansen distribuerades till pressen. Ett nära samband med Kleins verksamhet som museilektor hade också planschverket och läseboken »Bilder ur Sveriges historia», som i två delar utkom 1931 och 1932. Verket utgavs på förlaget Nordisk rotogravyr, som i praktfullt utförande utgett ett stort antal av museets tjänstemän författade arbeten. Klein använde aldrig manuskript vid sina föreläsningar. Vill man ha en uppfattning om hur han innehållsmässigt bedrev sin undervisning är »Bilderna» den bästa källan. Hänvis-

ningar till sentida svenskt folkliv hjälpte honom att få fram konkreta bilder av dagligt liv i gången tid. Hans bok liksom hans museivisningar blev därför annat än sagor om svenskarna och deras hövdingar, mer än anekdotberättande om underliga öden och äventyr. Skolungdomens museibesök skulle anknyta till historieundervisningen. Det var angeläget att vad som var utställt i museet, hur lösryckt och isolerat det än tedde sig i den gamla uppställningen, genom den muntliga visningen sattes in i ett större sammanhang, riks- eller lokalhistoriskt. »Bilder ur Sveriges historia» har trots sina 40 år alltså aktualitet och förtjänar fortfarande att komma till användning vid undervisningen. Tack vare Anders Billow, en av nyskaparna av svensk bokkonst och nära allierad med museet, ter sig verket ännu modernt även i sin yttre form.

Samhällstillvändhet har blivit ett dagens honnörsord. Men det är fel om nuets unga generation tror att det är först den som bekänt sig till denna tillvändhet. Det fanns ett radikalt patos hos dem som sysslade med antikviteter och hembygdsvård redan vid den tid när museilektoratet vid Nordiska museet tillkom. Vår opposition riktade sig bl. a. mot den officiella, slentrianmässiga historieundervisningen. Den tog miste på vad som varit det väsentliga i vårt folks historia. Vi ville föra fram kulturhistorien i forskning och undervisning. Den målsättningen var genomgående i »Bilder ur Sveriges historia». Tyvärr fick aldrig dess författare tillfälle att uppleva tillfredsställelsen att målet sent omsider har uppnåtts.

Sigfrid Svensson:
Under krisår
och krigsår

»Hem och arbete», en epokbildande
utställning 1936

Om institutionens ekonomiska trångmål har inledningsvis talats. De penningmedel som den nye styresmannen visade sig kunna anskaffa kom framförallt Skansen tillgodo. Där behövdes de bäst och där fanns också största utsikten att investerade medel skulle ge avkastning i framtiden. För museiavdelningarnas folk tedde det sig kanske i missnöjda ögonblick som om penninganskaffningen enbart gällde ting som syntes utåt och skaffade publicitet, under det att museets innersta syfte att främja forskningen kom till korta och svältföddes.

Ett faktum var, att även de medel som stod till förfogande för en så utåtriktad verksamhet som utställningar fortsatte att vara minimala.

Museiavdelningarna hade inte undergått någon väsentlig förändring sedan öppnandet 1907. Den utställningsmetod som då tillämpats präglades av en torr saklighet. Den har senare starkt kritiserats men torde dock ha skapat respekt för själva museisamlandet och den forskning som byggde på detta. På 1930-talet tedde sig i varje fall museiavdelningarna föråldrade och en nyuppställning som högst önskvärd. De gamla utställningarnas gedigna utförande försvårade dock provisoriska ingrepp och försöksutställningar. En ombyggnad skulle komma att bli synnerligen dyrbar. Utställningsverksamheten inskränktes därför till tillfälliga utställningar i blygsam gestaltning. Påpassligt utnyttjades möjligheten att anknyta till aktuella jubileer för att få ekonomiskt understöd. I museets års-

7. »Från vört till öl». Del av utställningen Brygd i Nordiska museet hösten 1935, tillkommen i anledning av Svenska bryggareföreningens 50-årsjubileum.

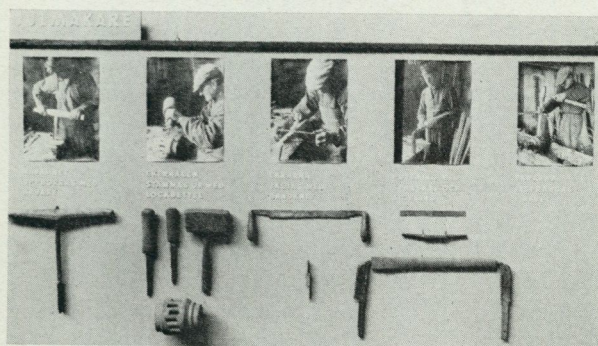
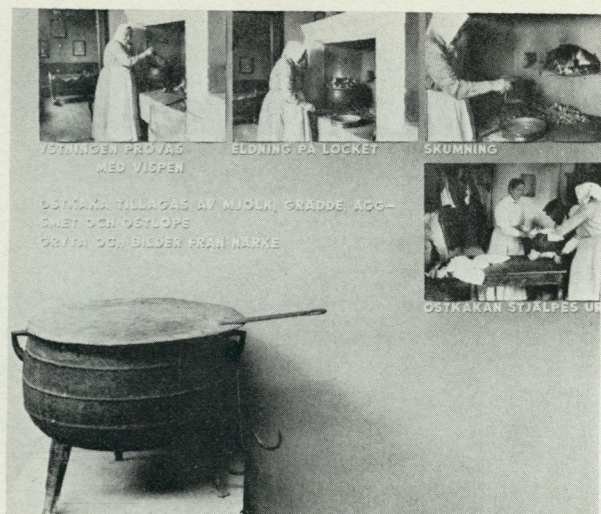
redogörelse för t. ex. 1935 finner man att utställningen »Glas» anordnades till 350-årsminnet av tillkomsten av glasmästarnas skråämbete i Stockholm. Och utställningen »Med resvagn och rissla, gamla tiders reseliv» till Svenska turistföreningens 50-årsjubileum. Minnesutställningar förekom också när Försäkringsaktiebolagen Skandia och Freja och Svenska bryggareföreningen likaledes 1935 firade sina halvsekeljubileer. I den senare utställningen, döpt till »Brygd», skildrades bl. a. de olika momenten från malt till öl genom en kombination av redskap, bilder och texter, fig. 7. Till utställningen utgavs en utförlig vägledning.

Den redan omnämnda Gustav II Adolfsutställningen var märklig genom sin omfattning, sina föremål och sin stora illustrerade katalog. Till sin karaktär var den närmast historisk och utställningstekniskt innebar den inget nytt. Det blev istället utställningen »Hem och arbete» som kom att ge impulser för framtiden. Den ägde rum i Liljevalchs konsthall under januari 1936. Utställningskommisarie var Sigurd Wallin. Även denna utställning var ägnad ett jubileum. Det var tio år sedan Nordiska museet började erhålla de lotterimedel, som möjliggjort fältundersökningar landet runt i en helt annan omfattning än tidigare (se härom Gösta Bergs uppsats). Det insamlade materialet var redan mycket stort, en bråkdel hade kunnat täcka väggarna i konsthallen. Men en sådan utställning av uppteckningar, ritningar och fotografier hade endast intresserat ett fåtal specialister, för allmänheten skulle den tett sig ödslig och enförmig. Den hade också

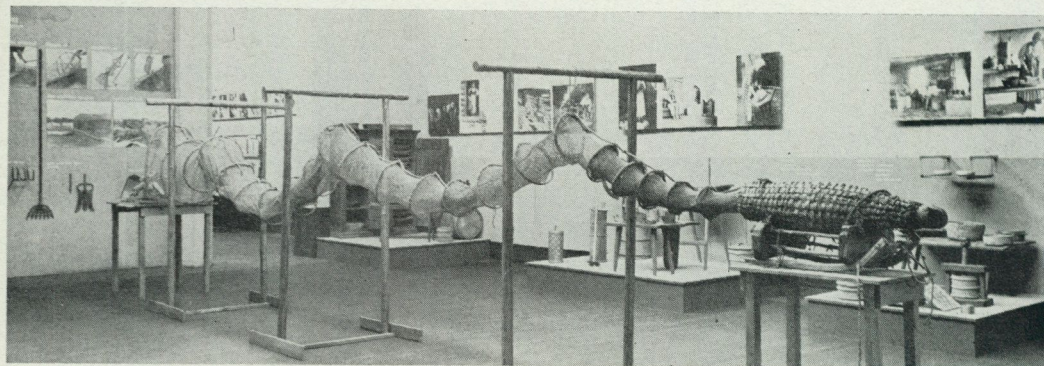
varit bekvämare att ta del av i bokform. Varje lärare och museiman vet vad den tredje dimensionen betyder för att fånga in ett intresse. I ett museum är det dock i allmänhet föremålen som behöver bild och text till hjälp, här var det omvänt. Men skillnaden blev i själva verket inte stor. »Hem och arbete» blev mönsterbildande också som föremålsutställning.

För att på utställningen konkretisera fältarbetets interiörbilder från olika herrgårdar hade ur museets samlingar byggts upp tre rumsinteriörer: en sal, ett förmak och en sängkammare. Dessa hade möblerats enligt gamla inventarieförteckningar och i jämförelse med de nytagna fotografierna från samma typ av utrymmen aktualiserades också det historiska perspektivet. På motsvarande sätt hade två treväggsinteriörer iordningställt som representanter för den svenska bondstugans båda huvudutrymmen: dagligstugan och gäststugan med sina motsättningar av vardag och fest. Fotografier på den motstående utställningsväggen visade de rika lokala variationer som förekommit. Det folkliga väggmåleriet hade sitt eget utställningsrum, där avbildningsmaterialet kompletterades med bonader i original.

Vid sidan av bebyggelse, byggnadsskick och heminredning utgjorde hantverk och näringsliv en viktig del av undersökningsarbetet och hade också fått stort utrymme på utställningen. Ur fotomaterialet utvaldes bildserier som tillsammans med halvfabrikat och verktyg visade arbetsgången – eller avsnitt ur densamma – från råmaterial till färdigvara. Exempel på sådana serier var: kardmakarens ar-

8–10. Från utställningen »Hem och arbete» på Liljevalchs 1936. Överst ostkaksberedning, därunder en detalj i avsnittet om hjultillverkning och nederst älfiske med älryssja samt en framställning av mjölkhushållningen i bakgrunden.

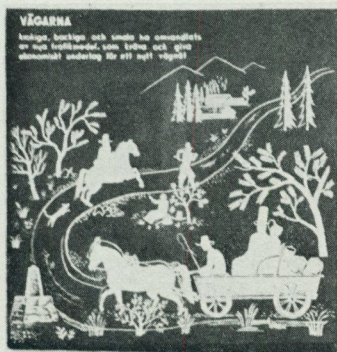
betsmoment, vagnmakarens tillverkning av hjul, fig. 9, hushållens smörkärning och ostkaksberedning, fig. 8. Men salarna var stora och verktygen små och så fick den stora praktfulla karolinska karossen åka in i hantverksrummet. Här stod den dock inte för att som på en senare utställning vittna om ståten kring den siste ägaren riksdrotsen greve C. A. Trolle-Wachtmeister utan som prov på skickligheten hos alla de många hantverkare som arbetat på den (specialiseringen var stor under skråtiden). Ett liknande blickfång i rummet intill med jordbruk, boskapsskötsel och fiske utgjorde en 11 meter lång älryssja, fig. 10.

Strävan efter rytm gick också igen i grupperingen på väggarna av bilder, texter och föremål. Fotoformaten växlade och mindre bilder hölls genom underlaget samman i grupper. De förut vid utställningar vanliga småetiketterna hade slopats, texterna sattes med de lösa pappbokstäver, som då nyligen kommit i handeln. Textutrymmena avpassades noga. Redan den mödosamma bokstavsuppklistringen tvingade till stenstil »med fyndig korthet och slående tydlighet», med »jour-

nalistisk elegans och slagkraft» för att citera ett par tidningsuttalanden. Det var allas vår strävan att under den korta och hektiska förberedelsen följa det utställningstekniska program med dess estetik som Sigurd Wallin långt senare antytt i Svenska museer 1962. Han talar där om den naturliga trivsamt som bör komma en utställningsbesökare till del. Och citerar Tegnér's ord om kraft och klarhet men med varning för att visa så många pekpinna att museigästen känner sig besvårad.

Samtida recensioner vittnar om att »Hem och arbete» nådde upp till denna målsättning. Gunnar Mascoll Silfverstolpe skrev i Dagens Nyheter (4.1.1936): »Jag antar att det utställningstekniska problemet ej varit lätt-löst. Den lösning, som presteras, är emellertid ypperlig. Moderna reklam-metoder ha kommit till användning utan att det göres intrång på värdig-heten. Exponeringen fyller högtställda pedagogiska anspråk och är samtidigt alltigenom smakfull med mjukt lö-pande stämningsanslag. — — — En sär-skild eloge vill man även skänka kata-logen som blivit en hel liten svensk kulturhistoria.»

11. Exempel på
Jerk Werkmästers
dekorativa tavlor
på utställningen
»Hem och arbete».

I Svenska Dagbladet skriver samma dag Gotthard Johansson, en av funktionalismens främste profeter i vårt land, under rubriken »Ett arbetande museum»: »Den utställning som i dag öppnar i Liljevalchs konsthall är ett lysande exempel på museets populariserings- och aktualiserings-strävanden. Den är lika märklig genom vad som utställes som genom hur det utställes... Museets chef och tjänstemän, av vilka en hel stab varit i elden under ledning av intendenten Sigurd Wallin som kommissarie, ha löst uppgiften efter sådana linjer, att det även utställningsmässigt bildar en liten epok... Den moderna pressen och den moderna reklamen ha blivit inspirerande faktorer för en ny utställningsteknik, som lärt sig att ta både bilden och texten till hjälp, när man velat få föremålen att tala.»

»Forskningen räddar dess minne»

Vid utställningen »Hem och arbete» var den stora skulpturhallen i Liljevalchs ordnad som föreläsningssal och för fulla hus hölls här under utställningsmånaden av inbjudna gäster ett tiotal föredrag med anknytning till de ämnen utställningen behandlade. Det var föredrag om småstäder och trädgårdskonst, om herrgårdar, prästgårdar och bondeliv, järnbruk och hantverk. Och när katedern stod tom talade väggarna istället. Här hade Jerk Werkmäster med reklamkonstnärens bravur i olika tavlor skisserat vad utställningen rörde sig om. Överst lyste devisen: »Sveriges gamla odling följer förvandlingens lag. Forskningen räddar dess minne». Två stora Sverige-kartor åskådliggjorde samtidigt denna forsknings resultat såsom de hade

Sigfrid Svensson:
Under krisår
och krigsår

framlagts av Sigurd Erixon: kultur-
provinser och gränslinjer.

I en tidningsartikel inför utställningens avslutande skrev Ernst Klein: »Det är väl icke för djärvt att antaga, att Nordiska museet efter denna ansträngning skall kunna skörda den lön det varit ute efter: ökad förståelse och ökat ekonomiskt stöd för dess stora och viktiga forskningsarbete ute i alla Sveriges bygder.» Men det blev inga ökade medel utan endast den formella förbättringen, att anslaget 1938 uppfördes på riksstaten och därigenom kunde betraktas som mer permanent. Krigsutbrottet gjorde dock att en kraftig nedskärning företogs redan 1940, varefter anslaget först 1947 höjdes till sitt tidigare belopp 50 000 kr.

Redan 1929 hade museet tillsammans med övriga nordiska länder deltagit i en utställning i Kiel av nordisk folkkonst och modernt konsthantverk.

12. Skyddsåtgärder
på Nordiska mu-
seets byggnad under
kriget.

Snart nog ändrades dock det andliga klimatet i Tyskland och lockade inte till fler utställningar. Istället var det en tyst tanke, att de folkkonstutställningar som museet under åren 1934–38 anordnade i de tre baltiska ländernas huvudstäder samt i Wien, Paris, Bryssel och Prag också utgjorde en politisk sympatitrytning inför hotet från det nazistiska Tyskland. Men det fanns också ett allmänt internationellt intresse för folklig konst under 1930-talet, ett intresse som för Sveriges del avsatte en rad vetenskapliga böcker och uppsatser bl. a. om textilier, måleri- och möbelkonst. Många sådana uppsatser ingår i det av Sigurd Erixon och Sigurd Wallin redigerade stora samlingsverket »Svenska kulturbilder» (1929–1938). Till de flitigaste medarbetarna i detta hörde förutom de båda redaktörerna även många av museets övriga tjänstemän.

Trots den alltmer hotande utrikespolitiska situationen hade Nordiska museet 1938 påbörjat den sedan länge planerade nyuppställningen av museets allmogearvdelning. Tidigast färdigställda blev avdelningarna »Jakt», »Fiske» och »Bondens hushåll» (se härom senast Albert Eskeröd i *Fataburen* 1967). På hösten 1939 var kriget ett faktum och museets luftskyddsplan började verkställas. De omfattande magasinerna i vindsvåningen tömdes och nedfördes i källarvåningen, där de stora fönstren utvändigt skyddades med sandsäckar och där enligt fackmäns utsago valv och överliggande våningar skulle erbjuda ett icke ringa bombskydd. I själva verket blev detta skydd genom bombteknikens snabba utveckling ganska illusoriskt. En elitsamling, som visade

sig uppgå till 30 billaster, hade inpackats och kunde omedelbart evakueras vid det tyska angreppet på Danmark och Norge 1940. Ytterligare 10 billaster borttransporterades senare till ort utanför Stockholm. Slutligen kunde huvudstadens museer i maj 1942 gemensamt ta i bruk ett nytt fullträffsäkert skyddsrum.

Dessa av kriget föranledda åtgärder jämte mobiliseringen förryckte i hög grad den ordinarie museiverksamheten liksom också det enskilda forskningsarbetet. Helt förlamande för detta hade det blivit om museets stora lappkataloger hade evakuerats. De förblev dock kvar i tjänsterummen under chanstagandet, att de snabbt skulle kunna nedföras i museets drätkällare, som också var avsedd som skyddsrum för personalen. Det gick ju lyckligt men det var ett påfrestande ställningstagande. Evakuering och omflyttningar hade också gjort stora delar av själva föremålsamlingarna svåråtkomliga. Men samtidigt hade Livrustkammaren utrymt sina samlingar, varigenom museets väldiga hall stod tom. En synnerligen livlig utställningsverksamhet utvecklades här under krigsåren liksom i de nya utställningslokaler som tillkommit på Skansen. Härom kan hänvisas till redogörelser och uppsatser i Fataburen (främst till Bengt Bengtssons översikt 1942).

Utställningarna gav anledning till inventeringar av olika föremålsgrupper i museet. Vid sidan om fältundersökningarnas resultat och de historiska arkivens material utgör de egna samlingarna det främsta underlaget för museets forskningsverksamhet. I största utsträckning har denna alltid

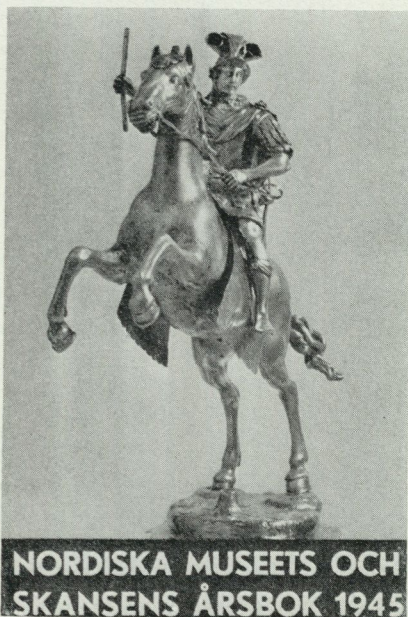
fått bedrivas på fritid, men i hög grad befrämjande har naturligtvis varit det institutionella insamlingsarbetet, som utgjorde en kollektiv insats.

Efter vilka principer föremålsförvärven skett framgår av de i Fataburen publicerade utförliga årsredogörelserna från allmoge- och högreståndsavdelningarna. Så kommer olika faktorer till synes t. ex. i inledningen till min egen rapport för 1935: »Massförvärvens tid är förbi. De mest påtagliga luckorna ha någorlunda fyllts, en registrerande utbildningsverksamhet ute i fältet har tillkommit som komplettering och slutligen ha de lokala hembygdsorganisationerna hjälpande trätt in vid tillvaratagande av de försvinnande kulturskatterna. Arbete och inköpsanslag ha numera målmedvetet kunnat inriktas på kvalitet istället för kvantitet. Ha antalet nyförvärv till avdelningen starkt minskats så äro dock... antalet förvärv som beteckna nyheter till samlingarna verkligt betydande. Bland dessa finnas många som utan kostnad tillförts museet och gåvorna spela överhuvudtaget en stor roll för nyförvärven. För planmässigheten av insamlingsarbetet har kontakten med Etnologiska undersökningens medarbetare varit av stor betydelse.»

I olika årsberättelser betonas vikten av att nära anslutning förekommer mellan föremålsförvärv och traditionsuppteckning och arbetsbeskrivning. Utställningar liksom inredningsuppgifter på Skansen gav särskilt anledning till nyförvärv. Genom inköpsanslagets starka nedskärning under kris- och krigsåren fick den stödjande verksamheten som Samfundet Nordiska museets Vänner utövade en

13–14. Kvartalskriften Fataburen blev årsbok 1931. Omslaget i färg är ritat av dåvarande amanuensen på Skansens kulturhistoriska avdelning Gotthard Gustafsson. Omslaget på årgången 1945 är ett svartvitt foto.

extra stor betydelse när det gällde dyrbara inköp.

»Forskningen är slagrutan för insamlingsarbetet» var ord till rubrik som jag lånade från N. E. Hammarstedt, när jag som tillfällig medarbetare i Social-Demokraten intervjuade honom vid hans avgång från Nordiska museet i slutet av 1928. Han betonade härvid starkt att insamling måste gå hand i hand med den vetenskapliga bearbetningen. Museets karaktär av forskningsinstitution framträder också i dess stora och välskötta bibliotek och arkiv.

Huvudorganet för museets vetenskapliga publiceringsverksamhet var tidskriften Fataburen. Med sin 25:e årgång 1930 upphörde denna att vara tidskrift och blev istället årsbok, fig. 13–14. Fataburens prenumeranter utgjordes av medlemmarna av Samfundet för Nordiska museets främjande. Genom en intensiv propaganda, varvid benämningen Skansenföreningen tillkom som arbetsnamn, fick medlemsantalet en sådan bredd, att publikationen i dess förutvarande form blev föga meningsfull. Den nya årsboken avsågs få en mer populärvetenskaplig karaktär och beräknades kunna stimulera medlemsvärningen även på landsbygden, där årskort till Skansen var mindre aktuellt.

Andreas Lindblom har i sina minnen berättat, att han fick ett ampert brev från professor Martin P:n Nilsson i Lund, som undanbad sig den nya publikationen. Det ger anledning till en hastig granskning av dess första årgång, som också i princip exemplifierar vad Fataburen skulle komma att innehålla i fortsättningen. Här påvisade Sune Lindqvist att museets

praktfulla norska selbåge från Lom, avbildad i färg, med all sannolikhet härrör från 900-talet och varit en del av en sadel. Samtidigt upptog Sigurd Wallin i en uppsats om möbelsnickaren Christian Linning den inom hantverksforskningen viktiga principiella frågan om i vilken mån den enskilde hantverkarens produktion var individuell eller skråbunden. Andreas Lindbloms tolkning av ett kvinnolistmotiv på ett broderi i Anders Zorns samlingar förde till Martin Nilssons egna välkända klassiska marker. Förtrogen från hembygden och genom egna forskningar var denne också med de företeelser som behandlas i Sigurd Erixons framställning om åldermansgillet liksom i min egen uppsats om dräktskickets förändringar på landsbygden under 1800-talet. Någon kritik för bristande vetenskaplighet kan Martin Nilsson inte heller rätt gärna ha riktat mot Gerda Boëthius analys av ornamentiken på det märkliga kyrkhärbret i Älvdalen eller mot Hanna Fribergs klargörande av de småländska flamskvävnadernas stamträd.

Slutsatsen blir att den lärde och bistro lundaprofessorns reaktion mer måste ha gällt den kanske väl yviga förhandspropagandan än den var ett resultat av eget studium av den nya Fataburen. Martin Nilsson var själv väl förfaren i konsten att framställa kulturhistoriskt vetande i läsbar form. Det var samma målsättning Fataburen fick som årsbok. Museets egna tjänstemän kom även i fortsättningen

att utgöra huvudparten av dess författare ofta med bidrag i anslutning till aktuella nyförvärv. Något avkall på kravet att Fataburen också i sin nya form skulle vara ett forum för forskning gavs inte. Lättlästheten försökte redaktionen åstadkomma genom ett omväxlande innehåll med följaktligen relativt korta bidrag samt genom en riklig illustrering.

För avhandlingar och andra större arbeten tillkom 1932 »Nordiska museets handlingar», en serie som fram till 1946 upptog 23 volymer. Kris- och krigsår hade sålunda ej förmått förkväva den vetenskapliga forskningen. Tyngst, åtminstone bokstavligen, i »Handlingarna» är »Grudbo på Sollerön», en volym på närmare 600 sidor. Den är 1938 tillägnad Sigurd Erixon, som i teori och praktik med större frenesi, envetenhet och framgång än någon annan hävdade, att Nordiska museet först och främst är en vetenskaplig institution. Grudboboken är till övervägande del skriven av museets egna tjänstemän i anslutning till på Sollerön bedrivna fältforskningar. Den var alltså resultatet av ett stort lagarbete.

För artikelförfattaren, som just efter sista krigsåret kom att lämna Nordiska museet, står den kamratliga lagandan inom institutionen som det starkaste och käraste minnet från 22 års tjänst där. Den kom till uttryck inom alla de områden från vilka ovan lämnats några glimtar: Skansen, undervisning, utställning och forskning.

SUMMARY

Years of crisis and years of war

The first part of the paper gives a rough outline of the activities of Skansen in 1930, the year of the great Stockholm exhibition. Andreas Lindblom, formerly professor of the history of arts, had been appointed director of the Nordiska Museet and Skansen in 1929. With this began a new and successful period in the history of the institution. Thanks to several large donations comprehensive improvements and new arrangements could now be undertaken, both in the department of cultural history and in the zoological department. The Dalecarlian farmstead was inaugurated at Skansen in 1930, fig. 3, and the erection of Skogaholm manor, fig. 2, began. Step by step also the various arrangements of Skansen as a people's park and festival place were modernized. In 1930 Skansen for the first time had over one million visitors.

A most important step was taken in 1929, as Ernst Klein, a member of the museum staff, was appointed museum lecturer. This was the first museum lectureship in Sweden, a post which is now considered indispensable at every larger museum. The guiding principles then laid down are still valid and have served as a model for other institutions. Regular teaching based on the museum collections was started, fig. 5. Special exhibitions were prepared, fig. 6, so arranged as to fit into the curriculum of the elementary schools. Klein's ideas and work as a museum pedagogue are

reflected in his "Bilder ur Sveriges historia" (Pictures from the History of Sweden), 1931-1932.

For financial reasons new exhibitions were restricted to modest temporary displays, often connected to anniversaries and commemorative days, such as the exhibition "Brewing" in 1935, when the Swedish Brewers Association turned half a century, fig. 7. A large exhibition which became quite influential was "Home and work", in 1936. Ten years earlier field researches were begun which had yielded comprehensive materials in the form of records, drawings, and photographs. Under the direction of Sigurd Wallin, pictures and texts were coordinated with objects and whole interiors from the museum collections, fig. 8-10. Reviewers emphasized the exhibitions as epochmaking: "Modern press and modern advertising have been inspiring factors for a new exhibition technique that has learnt to make use of both picture and text in order to make the objects speak".

The last part of the paper gives an outline of the research activities of the museum, also indicating some of the negative effects of the evacuation during the war. An important base for research are the museum's own collections and the collecting principles are indicated. The scientific publications of the museum are above all the yearbook "Fataburen", fig. 13-14, and the comprehensive series "Nordiska museets handlingar".